

БЪЛГАРСКАТА РОДНИНСКА ТЕРМИНОЛОГИЯ ЗА КРЪВНО РОДСТВО. ОПИТ ЗА ИСТОРИЧЕСКА ТИПОЛОГИЯ

Мария Иванова

BULGARIAN BLOOD–KINSHIP AND RELATIONSHIP TERMINOLOGY. AN ATTEMPT FOR HISTORICAL TYPOLOGY

Mariya Ivanova

Abstract: *The article examines the historical typology of traditional Bulgarian terminology for blood-kinship relations. The opinions available in ethnological research are followed, and an attempt is made for a new historical typology. It is assumed that the following historical types are typical for the development of traditional blood-kinship terminology amongst Bulgarians: Bifurcation → Bifurcation-Linear → Bifurcation-Linear-Generational. These are confirmed by the use of the reference blood-kinship terms and the specific features of the traditional patrilineal kinship system from the formation of the Bulgarian state (VII century) until the 1940s.*

Key words: *blood-kinship terms; relationship terminology; kinship system; bifurcation, linearity, paternal and maternal direct and a collateral line of relationship.*

Роднинската терминология включва цялата съвкупност от специфични названия, които се използват за обозначението на родствените отношения. В настоящото изследване ще се направи опит да се обобщи етнологичното изучаване на традиционната роднинска терминология за кръвно родство у българите, като акцентът се постави върху нейната историческа типология от образуването на държавата до 40-те години на XX в.

В етнологичните изследвания предмет на изследване е главно т.нар. актуална роднинска терминология от XIX и първата половина на XX в. През 70-те години на XX в. тя е подробно проучена от Ив. Георгиева, Д. Московска и Л. Радева [Георгиева, И., Московска, Д., Радева, Л. 1972, с. 159–174]. Като приемат за основен принцип специфичната употреба на отделните родствени термини, споменатите изследователки първо формулират извода, че в езика на българите могат да се разграничат два вида термини за обозначението на кръвното родство: 1) реферативни, изразяващи даденото родствено отношение, и 2) вокативни, или термини на адрес, които представляват обръщенията между роднините [Георгиева, И., Московска, Д., Радева, Л. 1972, с. 160]. В народния говор употребата на двата вида термини може напълно да съвпадне (чичо-чичо), или да се променя само окончанието на термина във вокативната му форма

(леля–лельо). В други случаи обаче двата вида термини могат да бъдат съвсем различни и това зависи най-вече от поколението, пола и възрастта на родственика (алтера) спрямо говорещото лице (Его). Не е изключено тези термини да се доближават и по съдържание, т.е. едновременно да се използват като реферативни и вокативни, и такива са най-често термините, които се употребяват в поколението на Его – например *кака* и *бате*. Що се отнася до конкретизирането на родствената близост между Его и даденото лице, то тя се подчертава най-често с пропускането (при по-близки роднини) или с добавянето (при по-далечни роднини) на личното име на алтера (тетка или *тетка Мария*). Българите използват някои термини и при означаването на лица, които не са роднини, като в случая значение отново има конкретната им близост спрямо Его и тяхното полово-възрастово разграничение. Например, ако лицето е познато, тогава се добавя и личното му име (*чичо Иван*), а за непознати се използва само родственият термин (*чичо*).

От друга страна, като приемат, че в народния говор отделните родственни термини са многозначни, *Ив. Георгиева*, *Д. Московска* и *Л. Радева* доказват, че тяхната употреба е съобразена преди всичко с онези основни принципи, които бележат разграничаването или сливането на роднините по права и странична линия на родство, както и по бащина и майчина линия¹. Анализирайки главно реферативните термини, отразяващи 20 родственни връзки на Его, те установяват, че в днешната територия на България могат да се обособят три ареала, които се различават помежду си именно в зависимост от употребата на роднинската терминология, която подчертава разграничаването или сливането на кръвните роднини по права и странична линия на родство, както и по бащина и майчина линия.

Първи е ареалът на Средна Западна и Северозападна България, като изключение от него правят районите около гр. *Трън* и гр. *Кула*². Той обхваща *Пернишка*, *Софийска*, *Врачанска*, *Монтанска* и *Видинска* област, като границата

¹ Правата линия на родство се формира само от кръвни роднини, които директно произхождат един от друг, а страничната – от кръвни роднини, които не произхождат един от друг, но се отличават с общ произход по права линия.

² За района около гр. *Трън* е характерно сливането в употребата на термина *тетка* (ДжР²), а за този около гр. *Кула* – сливането в употребата на термина *леля* (ДжР²). При запис на родствените отношения е използвана кодовата система на *Ю. И. Левин* [*Левин, Ю. И.* 1970, с. 18–30]. Тя включва няколко основни символа или знаци, които се използват в зависимост от родствените отношения. При запис на кръвнородствените отношения това са символите *Д* (дете) и *Р* (родител), както и индексите *м* – за мъжки пол и *ж* – за женски пол, които се поставят непосредствено след основния символ. Записът се прави и се чете нормално – от ляво на дясно, т.е. от алтера (родственика) към говорещото лице (Его) и по тази причина символът *Д* никога не се поставя след символа *Р*. Кодовата система се използва и при запис на родствените отношения по сватовство, като се добавя символът *С* (съпруг или съпруга).

му на юг достига до най-северните части на Благоевградска област. За терминологичната система на първия ареал е характерно пълното разграничение на правата и на страничните линии на родство в първото възходящо поколение и в това на Его, както и пълното разграничение на роднините по бащина и майчина линия на Его [Георгиева, И., Москова, Д., Радева, Л. 1972, с. 161]. Особено показателни са роднинските названия *баща* (Рм), *майка* (Рж), *леля* (ДжРРм), *чичо* (ДмРРм), *тетка* (ДжРРж) и *уйко* (ДмРРж), които се употребяват от Его за означаването на родителите му и техните сиблинги (братя и сестри). А за означаването на кръвните роднини от своето поколение Его използва термините *брат* (ДмР), *сестра* (ДжР), единично разпространените названия *чичовчета* (ДДмРРм), *уйкови* (ДДмРРж), *лелинчета* (ДДжРРм) и *теткини* (ДДжРРж), както и общия родствен термин *братовчеди* (Д²Р²)³. Родителите на Его пък употребяват специалните названия *син* (Дм), *дъщеря* (Дж), *братанчета* (ДДмР) и *сестринчета* (ДДжР), с чиято помощ също разграничават родните си деца от тези на своите сиблинги.

Втори е ареалът на Пирин, Родопите и част от Странджа [Георгиева, И., Москова, Д., Радева, Л. 1972, с. 163]. Той обхваща цялата Благоевградска област, Родопите и Странджа, с прекъсване в южната част на Хасковска и Ямболска област около бреговете на р. Марица. Той образува и отделни „острови“ във Варненска и Добричка област, вероятно от преселници в Североизточна България. За терминологичната система на втория ареал е характерно сливането в употребата на някои родствени термини, които се използват за означаването на роднини по права и странична линия в низходящите поколения, както и на роднини по бащина и майчина странична линия. Например такива са термините *внук* (ДмД, ДмДР), *братовчеди* (Д²Р²), *леля* или *тета* (ДжР²). В южната част на ареала се използва още терминът *стрико* (ДмРРм) вместо *чичо*, който е разпространен в почти цялата етнична територия на България.

Трети е ареалът на Северна Тракия, Средна Северна и Североизточна България [Георгиева, И., Москова, Д., Радева, Л. 1972, с. 164]. На практика този ареал обхваща по-голямата част от територията на днешна България, като границата му на запад минава през Врачанска, Софийска и Пазарджишка област, а на юг продължава по северните склонове на Родопите, прекъсва в Хасковска и Ямболска област заради държавната граница и продължава през южната част на Бургаска област. На север граничи с р. Дунав, а на изток – с Черно море. Роднинската терминология в този ареал се отличава със сливането в употребата на термина *леля* (ДжР²) и със съхранението на термините *чичо* (ДмРРм) и *вуйчо* (ДмРРж). В първото низходящо поколение се прави разграничение между

³ Когато символите *Д* и *Р* се повтарят с еднакво значение, тогава записът на родственото отношение може да се съкрати, като с цифра в горния десен край на символа се отбелязва броят на повторението. Например терминът *братовчед/ка* може да се запише като ДДРР или като Д²Р².

децата на сиблингите, които се обозначават с помощта на описателни термини (*братов син* (Дм²Р), *сестрин син* (ДмДжР)). А за означаването на кръвните роднини в поколението на Его (без родните му братя и сестри) се употребява само един общ термин *братовчеди* (Д²Р²), а на места в Габровска и Ловешка област – *стриковчета*. В този ареал се среща и употребата на термина *племенници* (Д²Р), характерен предимно за градска среда, но навлизащ и по селата след началото на ХХ в.

Трите очертани ареала дават основание и за още едно разграничение между тях, което също е в зависимост от употребата на родствените термини и което определя специфичния вид на терминологичните им системи. Например първият ареал се отличава със своя симетричен вид на терминологичната родствена система, докато за втория и третия ареал е характерен преходно-асиметричният вид, тъй като е налице сливане в симетричната употреба на отделни родствени термини, което се отразява и върху вида на терминологичната система [Георгиева, И., Москова, Д., Радева, Л. 1972, с. 165]. Наличието на двата вида терминологични системи може да се разглежда като резултат от промяната в организацията на кръвните роднини, която веднага се отразява и върху техния вид и структура. В това отношение особено показателна е връзката между симетричния вид на терминологичната система и наличието на големите семейни домакинства в Средна Западна и Северозападна България, както и тази между преходно-асиметричния вид и индивидуалното семейно домакинство в останалите ареали. Всъщност това показва, че в края на ХІХ и първата половина на ХХ в. актуалната роднинска терминология едновременно отразява и периодите в развитието на семейството и рода, като съхранява и някои по-стари черти, резултат от по-бавните темпове на социално-икономическите отношения главно по селата.

Териториалното обособяване на трите ареала може да се постави и в основата на някои предположения, свързани с етногенезиса на българския народ [Георгиева, И., Москова, Д., Радева, Л. 1972, с. 167]. Например границата между І и ІІІ ареал, както и тази между техните терминологични системи, съвпада с ятовата говорна граница в българския език, с обособяването и на определен териториален пояс около нея, който включва елементи и от двата ареала в роднинската терминология. Наличието на обособените райони в отделните ареали пък може да се свърже с някои демографски и миграционни процеси, чиито следи също се откриват в употребата на родствените термини.

Според Ив. Георгиева състоянието на актуалната роднинска терминология от края на ХІХ и началото на ХХ в. дава основание и за нейната типология в исторически план [Георгиева, И. 1972, с. 250]. Например роднинската терминология от симетричния вид в Средна Западна и Северозападна България стои най-близо до латинската, която пък се отнася към турано-ханованската система от типа омаха [Георгиева, И. 1972, с. 250]. В този си вид тя е по-древна в сравнение с преходно-асиметричната.

Друг последователен изследовател на българската роднинска терминология е А. В. Шабашов. Неговите етнографски сведения са за българите в Украйна, преселени още в началото на XIX в., които обаче употребяват роднинските си названия и до днес. А. В. Шабашов е привърженик на тезата, че типът на дадена роднинска терминология се намира в пряка зависимост от структурата на основната социална и родствено-териториална единица на обществото [**Шабашов, А.** 1997, с. 353]. Затова може да се приеме, че българската роднинска терминология преминава през два големи периода на развитие, които бележат и наличието на два типа терминологични системи. Първият тип е т.нар. бифуркативно-коллатерална система, характерна за функционирането на голямата семейна община, а вторият тип е т.нар. линейна система, присъща на малкото семейство [**Шабашов, А.** 1997, с. 354].

В традиционната култура на българите бифуркативно-коллатералната система е запазена в чист вид само в онези райони на Западна България, където в поколението на Его и в първото възходящо поколение се различават всички странични кръвни роднини от бащина и майчина страна, за чието означаване се използват специфични термини. В Западна България е запазен и един преходен тип, при който поколението на Его показва линейност в употребата на термина *братовчеди* (D^2P^2), а първото възходящо поколение – бифуркативно-коллатералност [схема 1б по **Георгиева, И., Москова, Д., Радева, Л.** 1972, с. 162]. Друг преходен тип, показващ най-голяма близост до линейния, е този, характерен за по-голямата част от Източна България [схема III б по **Георгиева, И., Москова, Д., Радева, Л.** 1972, с. 164], а така също и за българите преселници в Украйна, които са главно от този ареал. Той се отличава с употребата на двата термина *вуйчо* ($DmPPж$) и *чичо* ($DmPPm$) и със сливането в употребата на всички останали родствени термини, с чиято помощ се означават бащините и майчините странични роднини в първото възходящо поколение и в това на Его. Последен е типът, характерен за отделни райони в Южна България и при част от българите в Украйна, при който в първото възходящо поколение се обединяват линиите на бащината и майчината сестра, но се разграничават тези на бащиния и майчиния брат, а в поколението на Его е запазено разграничението на техните деца като *лелини* ($DDжP^2$), *чичови* ($DDmPPm$) и *уйчови* ($DDmPPж$) [**Шабашов, А.** 1997, с. 358].

Според А. В. Шабашов изброените типове роднинска терминология дават основание еволюцията на българската терминологична система да се обобщи по следния начин: най-древна е славянската бифуркативно-коллатерална система от чист вид, която по всяка вероятност на определен етап от развитие е била характерна за всички българи. За съжаление, не може да се отговори категорично кога тя започва да се трансформира в следващия тип, понеже в нея по-често се употребява заимстваният термин *чичо* ($DmPPm$), вместо южнославянския *стрико* [**Шабашов, А.** 1997, с. 360]. По всяка вероятност причината трябва

да се търси във възобновените архаични социални структури по време на османското владичество, а наличието на другия преходен тип, в Западна България показва, че процесът, свързан с трансформацията на бифуркативно-коллатералната система в линеен тип е особено активен едва към началото на ХХ в. [Шабашов, А. 1997, с. 360–361]. Доказателствата могат да се открият и в съпоставянето на роднинската терминология със семейната форма на домакинство, която в Западна България е твърде разширена дори в началото на ХХ в.

Що се отнася до останалите преходни типове и линейния тип, който също е в преходно състояние заради употребата на термините *чичо*, *стрико* (ДмРРм) и *вуйчо* (ДмРРж), може да се отбележи, че за тях първо е характерна еднолинейната, вертикалната или бащината семейна община, както и относително по-високият процент на малките семейни домакинства. Те битуват предимно в Източна България, откъдето са и преселниците в Украйна, а това показва, че още в началото на ХІХ в. там започва да се налага линейният тип [Шабашов, А. 1997, с. 362–363]. При това положение А. В. Шабашов не може да се съгласи с твърдението на Л. В. Маркова, че по-сложната (в сравнение с повечето от европейските терминологии) българска роднинска терминология следва да се разглежда само като културна отживелица, а не като функционално значима дори в нашето съвремие [Шабашов, А. 1997, с. 359].

Напоследък друго становище се утвърждава и в етнолингвистичните изследвания, където се защитава тезата, че българската роднинска терминология е от най-сложния судански тип. Като доказателство се отбелязва патрилинейният характер на българското кръвно родство и най-вече изключителното разнообразие от родствени термини, което е характерно и за суданския тип. Като основни принципи в употребата на българската роднинска терминология се посочват полът на алтера, типът на конкретната му връзка с Его и степента му на отдалеченост от Его [Обрешкова, А. 2016, с. 9].

Към етнолингвистичните изследвания може да се отнесе и великолепният енциклопедичен речник „Българска семейно-родова лексика“, който представя употребата на отделните родствени термини в народния говор, тяхното териториално разпространение и етимология [Холиолчев Х., Младенов, М., Радева, Л. 2012].

Както е видно, проблемът за историческата типология на българската роднинска терминология е твърде сложен и за да приключим с неговото изложение, тук ще представим една таблица, която нагледно да го обобщи, доколкото това е възможно. Съдържанието на таблицата е изготвено в зависимост от основните принципи, по които се класифицират различните типове роднинска терминология, като е отразено разграничението/сливането на бащината и майчината права и странична линия на родство в първото възходящо поколение

(+1 п), както и разграничението/сливането на различните видове роднини в нулевото поколение (0 п). Таблицата включва и имената на изследователите, чиито научни становища имат пряко отношение и към типологията на българската роднинска терминология. При подредбата на отделните класификации е спазен хронологическият принцип, който е огъзен в имената на изследователите, като се започва от Л. Х. Морган, чиято класификация е най-ранна⁴.

Изложението на таблицата подсказва още, че при нейния етнологичен анализ са възможни два подхода – компаративният и диахронният, чието приложение може да доведе до изясняването веднъж на въпросите около типологията на традиционната българска роднинска терминология, а втори път – и на тези за нейното социално и историческо развитие (доколкото е възможно) от образуването на българската държава до 40-те години на ХХ в.

1. Прилагайки компаративния подход и съобразявайки се с наличните становища за типологията на българската роднинска терминология, първо може да се приеме, че всички посочени типове задължително се свързват и с обозначението на родствените отношения, характерни за организацията на една патрилинейна система. Например безспорно е твърдението, че 89% от всички проучени роднински терминологии от типа омаха функционират в развитието на патрилинейни системи, а суданската роднинска терминология е приета за еталон в развитието на онази патрилинейна родствена система, която се отличава с най-голям брой специфични термини, заради който е известна и като дескриптивна терминология [Ольдерогге, Д. А. 1960, с. 5; Попов, В. А. 1977, с. 46; Крейпо, Р. 2000, с. 150–151]. Що се отнася до типологията на българската роднинска терминология като бифуркативно-колатерална, може да се подчертае, че тя също е характерна за развитието на патрилинейната система, чиято организация зависи от пола на родоначалника и от наличието на термини, които бележат разграничението на правата и колатералната (страничната) линия на родство от бащина и майчина страна в първото възходящо поколение и в това на Его [Шабашов, А. 1997, с. 355]. Като доказателство за патрилинейния характер на българската родствена система може да се посочи и определението на бифуркативно-колатералната терминологична система като симетрична, която също се основава на строгото разграничение на правата линия и на бащините и майчините странични линии не само в първото възходящо поколение, но и в това на Его. Патрилинейният характер на кръвното родство е безусловен и при типологията на българската роднинска терминология като преходно-асиметрична, асиметрична или линейна (в преход), която също е характерна за нейното историческо развитие.

⁴ В етнологичните изследвания са налице и други класификации на различните типове роднинска терминология, които не са включени в таблицата, тъй като нямат пряко отношение към направените вече типологии на българската роднинска терминология.

2. От друга страна, някои от изложените становища могат да се приемат и за еднозначни, тъй като бележат еднаква по тип роднинска терминология, известна в отделните класификации с различни наименования. Например еднозначен тип представляват т.нар. симетрична, бифуркативно-колатерална и суданска роднинска терминология, както и преходно-асиметричната, асиметричната и линейната (в преход). Може да се приеме, че изказаните становища за типологията на българската роднинска терминология са резултат преди всичко от историографското развитие на проблема, което намира отражение и в отделните проучвания (виж Таблицата).

3. В сравнителен аспект известни възражения предизвиква само типологията на българската роднинска терминология, от една страна, като турано-ханованска от типа омаха, а от друга страна, като бифуркативно-колатерална или суданска. Както е видно от таблицата, според изследователите те се приемат за различни типове роднинска терминология, като бифуркативно-колатералната и суданската стоят в един ред, докато турано-ханованската от типа омаха е различна от тях. Логично следва въпросът: кои са характерните черти в развитието на двата типа роднинска терминология, които дават основание и за тяхното разграничение в отделните класификации?

3.1. Според последователите на Л. Х. Морган турано-ханованската терминологична система може да се приеме за най-древната роднинска терминология в общественото развитие на народите. Тя функционира в класическото родово общество, в което основна социално-икономическа единица е родът, за чийто състав е задължителна и родовата екзогамия [Ольдерогге, Д. А. 1960, с. 7–8]. Към турано-ханованската система се отнасят и двата нейни варианта – кроу и омаха, като първият вариант е характерен за матрилинейните родови общества, а вторият – за патрилинейните родови общества [Ольдерогге, Д. А. 1960, с. 5]. За първи път те се споменават от Л. Х. Морган, който само отбелязва, че в тях поколенията на кроскузените (кръстосаните братовчеди) се считат за роднини в съседните им поколения. Без да обясни това явление, той допълва, че по този начин кроу и омаха се различават и от ирокезката система, която се приема за типичната турано-ханованска система [Попов, В. А. 1977, с. 47]. Названията кроу и омаха повтарят етнонимите на две индиански племена от Северна Америка, които се отнасят по език към семейството хока-сиу. Омаха буквално означава „хора, живеещи на върха на течението“ (“up stream peoples”). През XIX в. племето омаха обитава долината на р. Мисури.

Изследователите са единодушни, че кроу и омаха са разпространени по целия свят, като те са характерни и за родствените системи на индоевропейските народи [Попов, В. А. 1977, с. 43–54; Fox, R. 1979, p. 210]. Според Д. А. Ольдерогге турано-ханованската система от типа омаха се отличава с обединението на братя на майката, бащата на майката и всичките му потомци, означавани с един термин и обратно: означаване с един термин на сина на сестрата и на

родния внук [Ольдерогге, Д. А. 1960, с. 9]. Например тези черти са типични за латинската родствена система, в която с термина *nepo* едновременно се обозначават племенникът и внукът, а с термина *avunculus*, близък до *avus* (дядо) – майчините брат и баща. В първото възходящо поколение бащата и неговите братя също се обозначават с общ термин – *pater* и производния *patruus*, както и майката с нейните сестри – *mater* и *matertera*⁵ [Ольдерогге, Д. А. 1960, с. 10].

3.2. Всички примери навеждат на мисълта, че турано-ханованската система от типа омаха е характерна за класическото родово общество, но след разпадането на рода и утвърждаването на голямото патриархално семейство тя започва да се променя. Важно е да се подчертае, че като пример за промените в турано-ханованската система Д. А. Ольдерогге посочва измененията, които настъпват в роднинската терминология на някои народи в Судан [Ольдерогге, Д. А. 1960, с. 11]. Това са: 1) съсредоточаване на терминологията за разграничаване на правата линия на родство, за сметка на страничните линии, които се сливат; 2) наличие на строго разграничение на по-старите и по-младите братя и сестри; 3) поява на особени термини за обозначението на най-големия син; 4) обедняване на роднинската терминология по сватовство, като се има предвид, че в класификационните системи на родство, каквато е турано-ханованската, те са многобройни и често съвпадат с тези за кръвното родство; 5) поява на многобройни, чисто описателни (дескриптивни) термини, чиито носители вече имат друго място в родствената система; 6) отсъствие на специфичен термин за означаването на сина на сестрата, който явно също е ненужен в условията на голямото патриархално семейство [Ольдерогге, Д. А. 1960, с. 11–12].

3.3. Друг автор, който конкретно изследва историческата типология на кроу и омаха, е В. А. Попов [Попов, В. А. 1977, с. 43–54]. Той първо приема, че въведените етнически наименования на отделните типове роднинска терминология са неудачни, тъй като не могат адекватно да отразяват и динамиката в тяхното развитие. По тази причина отнасянето на конкретна роднинска терминология към даден тип с етническо наименование е винаги в определена степен условно, защото няма такава терминология, която напълно да съвпада с тази, приета за еталон [Попов, В. А. 1977, с. 45]. Затова В. А. Попов предлага вместо етническите наименования на отделните типове роднинска терминология да се въведат термините *линейност*, с чиято помощ да се обозначава разграничението на роднините по права и странична линия, и *бифуркация* – разграничението на роднините по бащина и майчина линия, като по този начин е възможно и всички типове роднинска терминология да се опишат по-точно, като едновременно с това се открие и техният основен структурообразуващ признак [Попов, В. А. 1977, с. 46].

⁵ За типологията на латинската роднинска терминология има и друго мнение, което тук няма да се разглежда, тъй като не е предмет на изследване [Попов, В. А. 1977, с. 45].

Като пример В. А. Попов разглежда историческата типология на кроу и омаха, която се отличава със следните структурообразуващи признаци и йерархия в родствената система, които намират отражение и в роднинската терминология: 1) специфична класификация на кроскузените и техните потомци. По отношение на групирането на роднините в 0 п системата омаха е бифуркативна – сиблингите и ортокузените се обозначават с един термин, а кроскузените – с особени термини⁶; 2) основното отличие на омаха от другите бифуркативни системи е именно в това, че те нямат специални термини за кроскузените, доколкото този вид братовчеди се отнасят към различни поколения – към възходящите, или към низходящите. Това явление се нарича *генерационно изкривяване* (поколенно скашиване или skewing) и то е проблемът, който пречи на изследванията за омаха да вървят напред [Попов, В. А. 1977, с. 47].

4. Какво показва българската роднинска терминология, ако се приеме твърдението на В. А. Попов, че с помощта на термините *бифуркация* и *линейност* е възможно по-точно да се представи нейната историческа типология, съобразена и с регионалното разнообразие в употребата на отделните родствени термини.

4.1. Като се има предвид роднинската терминология в първия ареал на Средна Западна и Северозападна България, може да се приеме, че в края на XIX и началото на XX в. тя все още пази всички черти на бифуркативно-линейния тип, който се долавя в означаването на роднините в + 1 п и в 0 п. В + 1 п са налице термините *баща* (Рм), *чичо* (ДмРРм), *леля* (ДжРРм), *майка* (Рж), *уйко* (ДмРРж) и *тета* (ДжРРж), а в 0 п – *брат* (ДмР), *сестра* (ДжР), *братенци*, производно от брат, и *сестренци*, производно от сестра, с чиято помощ се разграничават сиблингите и техните ортокузени като деца на двама братя или на две сестри, както и термините *лелинчета* (ДДжРРм) и *уйкови* (ДДмРРж), производни от термини за означаване на родствените отношения в +1 п, с чиято помощ се бележат кроскузените – децата на сестрата и на брата от противоположния пол на родителите. Може да се допусне, че в този случай е съхранено и т.нар. генерационно изкривяване, което е отразено в термините *лелинчета* (ДДжРРм) и *уйкови* (ДДмРРж). А в употребата на термините *братенци* и *сестренци* е запазено и отнасянето на сиблингите и ортокузените към 0 п, когато с тяхна помощ се обозначават ДДмРРм и ДДжРРж.

4.2. Изброените съхранени черти в роднинската терминология от Средна Западна и Северозападна България показват още, че вероятно в този ареал е функционирала и една още по-ранна бифуркативна система, ако се допусне, че в + 1 п и в 0 п разграничаването на всички роднини е възможно и само по

⁶ С термина *сиблинги* се обозначават родните братя и сестри; с *ортокузени* – т.нар. паралелни братовчеди – деца на двама братя или на две сестри, а с *кроскузени* – т.нар. кръстосани братовчеди – деца на брат и сестра от противоположния пол на родителите.

бащина и по майчина линия. Например на различни места в България (в случая в Годечко, Трънско, Брезнишко, Пернишко) е запазена и употребата на термините *тейко*, *стари баща*, *старко*, *мама*, *маля*, *старка*, с чиято помощ се обозначава по-големият или най-големият бащин брат и неговата жена [Георгиева, И. 1972, с. 251; Холиолчев Х., Младенов, М., Радева, Л. 2012, с. 621, 645]. Съчетани и с бифуркативното групиране на сиблингите, ортокузените и кроскузените в 0 п, те подсказват, че съхранената употреба на всички термини може да пази черти именно от една много по-ранна бифуркативна система, която е характерна за условията на патрилинейната дуално-родова организация и в която роднините се разграничават само по бащина и майчина линия. Те осъществяват помежду си т.нар. директна брачна размяна на сестри и дъщери, при която най-важна е групата на родните братя и сестри. Например, ако предположението е вярно, това означава, че +1 п термините *мама*, *маля*, *старка* могат да се отнасят и за първоначалното означаване на майчината сестра като съпруга на бащиния брат (*тейко*, *стари баща*, *старко*), след като в 0 п термините *братенци* и *сестренци* бележат сиблингите и техните ортокузени като деца на двама братя и на две сестри. Същото групиране може да се проследи и при означаването на кроскузените – *лелинчета* и *уйкови*, ако се приеме, че те могат да бъдат деца от брака между бащината сестра и майчиния брат. До днес на места е съхранена и употребата на термина *уйко*, когато с негова помощ продължава да се обозначава именно съпругът на бащината сестра (СмДжРРм) [Маринов, Д. 1984, с. 286].

Обикновено такива елементарни родствени системи функционират в едно родово общество, поставено в екстремална ситуация, която по-лесно се преодолява чрез въведените брачни правила. Затова може да се приеме твърдението на Ив. Георгиева, Д. Московка и Л. Радева, че границата между I и III терминологичен ареал не е случайна, още повече, че тя съвпада и с ятовата говорна граница в българския език [Георгиева, И., Московка, Д., Радева, Л. 1972, с. 167].

4.3. Във втория терминологичен ареал, който обхваща Пирин, Родопите и част от Странджа, също могат да се открият някои съхранени елементи от бифуркативно-линейния тип. Например в + 1 п вече е налице сливане в употребата на термините *леля* или *тета* (ДжР²), но е запазено разграничението между ДмРРм и ДмРРж, което е съществено за развитието на една патрилинейна родствена система. В 0 п пък е съхранена употребата на термините *внук* и *внучка*, с чиято помощ се обозначават ДмДР и ДжДР [Георгиева, И. 1981, с. 230]. В този случай отново е налице и т.нар. генерационно изкривяване, въпреки че то се отнася както за кроскузените, така и за ортокузените в 0 п. Тук са запазени и някои черти от първоначалната директна брачна размяна на сестри, която се долавя в употребата на термините *леля* (ДжРСм, ДжРСж – в Странджа) и *уйко* (ДмРСж – в Странджа), когато с тяхна помощ се обозначават и роднини

от 0 п, които се отнасят към + 1 п, като по този начин също е съхранено и тяхното генерационно изкривяване [Георгиева, И. 1981, с. 230].

В този ареал е съхранена и употребата на термина *уйко*, когато с негова помощ се обръщат към много стар и уважаван човек [Георгиева, И., Московска, Д. 1976, с. 95]. Макар и косвено, може да се допусне, че по този начин майчиният брат (*уйкото*) и неговите потомци – кроскузените, фактически се отнасят към възходящите поколения, още повече, че с термините *уйко* и *леля* никога не се обръщат към неродствени лица [Георгиева, И., Московска, Д. 1976, с. 104]. В Средните Родопи докъм 70-те години на XIX в. матрилиатералните кроскузени (*уйковите деца*) и техните потомци, както и патрилатералните кроскузени – (*лелините деца* – на ДжРРм) – се считат за роднини до 6–7 пояс, докато ортокузените (*миджевите деца* – на ДмРРм) се считат за роднини до 3–4 пояс [Георгиева, И., Московска, Д. 1976, с. 88]. Забраната за брак до 6–7 пояс обаче е валидна и за другите ортокузени – *лелини деца* (ДДжРРж), което показва, че родствената система вече отразява и промените, които са в полза на родството по бащина (мъжка) права линия, като се има предвид, че *миджеви* са децата на двама братя. Народното обяснение гласи, че разликите в границите на родството са резултат по-скоро от ролята на майката (в случая Рж, ДжРРм и ДжРРж) спрямо нейните роднини, но както твърдят Ив. Георгиева и Д. Московска, не е изключено това да е съхранена черта и от по-стара родствена система [Георгиева, И., Московска, Д. 1976, с. 104]. Например употребата на термините *миджеви* (деца на двама братя), *лел'кини* (деца на две сестри) и *лел'кино* и *уйково* (деца на сестра и брат), с която във всекидневната реч се конкретизират всички родствени отношения между сиблингите и техните роднини в 0 п, може да се приеме и като утвърден обичайно-правен начин, чрез който тази употреба продължава да отразява и тяхното групиране като ортокузени (*миджеви* и *лел'кини*) и кроскузени (*лел'кино* и *уйково*). Към началото на XX в. в 0 п родството вече се пази еднакво за всички братовчеди от бащина и майчина страна, като по този начин и разликата между ортокузени и кроскузени е заличена [Георгиева, И., Московска, Д. 1976, с. 88].

4.4. Трети е ареалът на Северна Тракия, Средна Северна и Североизточна България [Георгиева, И., Московска, Д., Радева, Л. 1972, с. 164]. Неговата роднинска терминология се отличава с най-динамично развитие, което позволява тя да се определи като бифуркативно-линейно-генерационна, тъй като съчетава черти от бифуркативно-линейния и генерационния тип. Например тя е бифуркативно-линейна заради частично съхраненото групиране на роднините в + 1 п, което проличава в употребата на термините *чичо* (ДмРРм) и *вуйчо* (ДмРРж), а генерационна, понеже в 0 п вече не се прави разлика между ортокузени и кроскузени, тъй като всички се обозначават като *братовчеди*. Нещо повече, те се групират по-скоро като I братовчеди. Интересно е, че това групиране може да продължи и като II, III, n-братовчеди, което показва, че в 0 п сиблингите и

техните роднини вече се възприемат помежду си само като паралелни братовчеди, т.е. като далечни потомци на един общ прадед родоначалник по бащина (мъжка) права линия на родство. В подкрепа на това твърдение може да се посочи и съхранената употреба на термините *стриковчета* (D^2P^2), произведен от *стрико* ($DmPRm$), с който на отделни места в Габровска и Ловешка област също се обозначават всички братовчеди от 0 п и *племенници* (DDP), произведен от *племе* (народ), които демонстрират именно присъединяването на 0 п към всички възходящи поколения роднини от бащина и майчина страна. Този процес е свързан и с обедняването на роднинската терминология, като значение придобиват по-скоро описателните (дескриптивните) термини, които при нужда могат да конкретизират родствените отношения. Такива са например термините *братов син* (Dm^2P), *сестрин син* ($DmDжP$), *лелин син* ($DmDжP^2$), *вуйчов син* ($Dm^2PPж$) и други.

5. Българската актуална роднинска терминология от XIX и началото на XX в. дава основание да се проследи и нейната историческа типология, като се имат предвид измененията в употребата на отделните термини и родствената система.

5.1. В диахронен аспект като най-древен може да се определи славянският бифуркативен тип, черти от който са съхранени в роднинската терминология от Средна Западна и Северозападна България. Те се долавят в разграничението на ($Pm = DmPRm$) \neq $DmPPж$ и на ($Pж = DjPPж$) \neq $DжPRm$, характерни за + 1 п и в разграничението на сиблингите, кроскузените и ортокузените в 0 п – X \neq ($\Pi = \wedge$)⁷. Генерационното изкривяване в 0 п сочи, че кроскузените (лелинчета и уйкови) се отнасят към +1 п, докато ортокузените (братенци и сестренци) – към 0 п. Като основен структурообразуващ признак на тази роднинска терминология може да се посочи само разграничението на бащината и майчината линия, което е характерно за една патрилинейна дуално-родова организация, в която брачната размяна на сестри и дъщери е директна (реципрочна) между бащиния и майчиния род. В случая тя се осъществява между кроскузените, като брачната размяна на сестрите е адекватна на тази на дъщерите.

В исторически аспект може да се допълни, че тази бифуркативна терминологична система и най-вече нейният дуално-родов брачен модел вероятно функционират в България през целия езически период, т.е. до приемането на християнството през втората половина на IX в. Те се потвърждават и от старобългарските правни паметници, въведени от държавната власт непосредствено след узаконяването на християнството. Например в славянската Еклога (зач. II, гл. 2) изрично се отбелязва, че се забранява двама братя да водят две сестри, както се забраняват и браковете между децата на брат и сестра, които се отличават с кръстосана степен на родство [Бобчев, С. С. 1903, с. 121]. А според

⁷ В случая със знака X се обозначават кроскузените (кръстосаните братовчеди); със знака Π – ортокузените, а със знака D – сиблингите [Попов, В. А. 1977, с. 44, бел. 5].

ЗСЛ тези нарушения се наказват само с разлъчване на незаконно встъпилите в брак [Петрова, Г. 1992, с. 89], което също показва, че до приемането на християнството те все още са твърде разпространени в цяла България.

5.2. Може да се приеме, че този първоначален бифуркативен тип търпи развитие, като постепенно се превръща в бифуркативно-линеен тип, запазен в чист вид отново в Средна Западна и Северозападна България. Той се отличава с разграничението на бащината и майчината права и странична линия както в +1 п, така и в 0 п. За означаването на всички роднини в +1 п са налице специфични термини – $R_m \neq D_m P P_m \neq D_m P P_j$; $R_j \neq D_j P P_m \neq D_j P P_j$, както и в 0 п – $X \neq (II = \wedge)$. Като основен структурообразуващ признак за този тип система може да се посочи голямата семейна община, в която значение вече има полът на родоначалника и разграничението на останалите роднини в +1 п и в 0 п. Те показват, че родствената система се променя, като това става чрез вертикалното структуриране на роднините, при което социално предимство има родовият произход по бащина (мъжка) права линия, отразен в названията на мъжете от +1 п. Той се долавя и в 0 п ($X \neq II \neq \wedge$), ако се приеме, че съхранените названия *чичовчета* (ДДмРРм), *уйкови* (ДДмРРж), *лелинчета* (ДДжРРм) и *теткини* (ДДжРРж) също отразяват разграничението на всички роднини по бащина (мъжка) права линия.

Употребата на роднинската терминология показва, че е променен и брачният модел, като значение вече има индиректната брачна размяна на жени между отделните патрилинейни групи при спазването на родовата екзогамия. Тази брачна размяна може да се потвърди от употребата на родствените термини *лелин* (СмДжРРм) и *теткин* (СмДжРРж), с чиято помощ също се разграничават отделните патрилинейни групи. При това положение може да се приеме, че този тип бифуркативно-линейна система започва да се оформя след приемането на християнството, като най-късно до XII в. той е белязан и от забраните за брак до VI степен на странично кръвно родство по църковното право [Георгиева, С. 2002, с. 215].

5.3. В Средна Западна и Северозападна България се долавя и един различен тип роднинска терминология, който може да се приеме като следващ тип и в развитието на традиционната терминологична система. Това е т.нар. бифуркативно-линеен-генерационен тип, който съчетава отделни черти от бифуркативно-линейния и генерационния тип. Бифуркативно-линейните черти са характерни за +1 п ($R_m \neq D_m P P_m \neq D_m P P_j$; $R_j \neq D_j P P_m \neq D_j P P_j$), а генерационните – за 0 п ($X = II = \wedge$), понеже сиблингите, кроскузените и ортокузените вече се обозначават помежду си с един общ термин *братовчеди*. Като основен структурообразуващ признак на този тип родствена система може да се посочи голямото (разширеното) семейство, в което потомците на неговия основател по бащина (мъжка) права линия на родство са братовчеди. Той може да се разглежда и като следствие от дълъг териториално-локализиран живот на бащиния род, по време на който принадлежащите му патрилинейни групи са вече от

различен порядък и значение имат само настоящите патрилинейни групи (екзогамните), в които всички низходящи от 0 п се приемат за братовчеди, тъй като родовият произход се предава само по бащина (мъжка) права линия на родство. В подкрепа на това твърдение могат да се посочат и специфичните названия на настоящите, т.е. на екзогамните патрилинейни групи в Северозападна и Средна Западна България – *влака* и *братство*. Първото название отразява тяхното формиране по бащина (мъжка) права линия, защото в народния говор на населението от Северозападна България то означава „много прътове“, т.е. много прави линии, свързани в едно [Маринов, Д. 1984, с. 278]. А второто – характерно предимно за Средна Западна България, се употребява за означаването на всички патрилинейни екзогамни групи, които също се отличават с общия си родов произход по бащина (мъжка) права линия на родство. В края на XIX в. по нормите на обичайното право браковете във влаката все още са забранени и до 15 повоя, въпреки че църквата разрешава бракосъчетание, ако са изтекли повече от 7 повоя [Маринов, Д. 1984, с. 278]. Това показва, че според църковното право кръвното родство се пази най-много до третите братовчеди включително от бащина и майчина страна, въпреки че в резултат на дългия териториално-локализиран начин на живот споменът за отминалото патрилинейно единство може да се проследи и до 15 повоя. Може да се предположи, че този тип родствена система започва да се налага след втората половина на XII в., когато браковете на кръвни роднини вече са забранени до VII степен или до VII повой на странично родство включително [Георгиева, С. 2002, с. 215]. В случая късната регистрация на термина *братовчеди* в народния говор на местното население може да се разглежда като следствие от съхранената богата роднинска терминология, която достатъчно ясно маркира всички нюанси на родствените отношения, характерни за +1 и 0 п [Маринов, Д. 1984, с. 287].

5.4. В исторически аспект по-трудно може да се диференцира роднинската терминология от II ареал в Пирин, Родопите и част от Странджа. Трудността се обуславя от факта, че от една страна, тя се отличава с някои черти, присъщи на бифуркативно-линейния тип, но от друга страна, трудно може да се диференцира нейният тип, понеже са налице нарушения както в + 1 п, така и в 0 п. Ако се приеме обаче, че чисти системи няма, тогава роднинската терминология от този ареал може да се определи като преходен тип между бифуркативно-линейния и бифуркативно-линейно-генерационния тип. Основанията за тази типология са следните: 1) наблюдава се нарушение в бифуркативно-линейния тип в + 1 п – $R_m \neq D_m P P_m \neq D_m P P_j$; $P_j \neq (D_j P P_m = D_j P P_j)$; 2) в 0 п е запазено разграничението на кроскузените чрез употребата на термините *лел'кино* и *уйково*, но като *лел'кини* се обозначават и ортокузените (деца на две сестри); 3) бифуркацията и линейността са нарушени и при употребата на термините *внук* и *внучка* ($D_m D P$ и $D_j D P$) в 0 п; 4) в 0 п е налице и групирането на всички роднини като братовчеди ($X = II = \wedge$).

Изброените специфични черти сочат, че вероятно те са резултат от един по-различен първоначален брачен модел, характерен за времето до приемането на християнството през втората половина на IX в. Той се отличава с директна брачна размяна на жени между майчината и бащината патрилинейна група, като едната дава жена на другата, а след време става обратното (в следващото поколение). По този начин кроскузенният брак е винаги между *уйково* и *лел'кино* (Дм²РРж и Дж²РРм), като в едното поколение жената минава в бащината патрилинейна група, а в следващото – в майчината. При това положение в ролята на кроскузени, които разменят помежду си сестри, са винаги синовете на брата на майката (Дм²РРж) и синовете на сестрата на бащата (ДмДжРРм). Изглежда затова в този ареал термините *уйко* и *леля* никога не се употребяват за означаването на неродствени лица, а терминът *тета* (ДжРРж) просто отпада, тъй като при тази размяна позицията на майчината сестра става като тази на бащината сестра⁸. Изводът се потвърждава и от употребата на термините *внук* и *внучка*, когато с тяхна помощ се обозначават ДмДР и ДжДР, които като кроскузени едновременно се явяват и *внуци* на майчиния брат и бащината сестра, от които тръгва началото на брачната размяна.

Може да се предположи, че след приемането на християнството този брачен модел вече е нарушен и вместо него започва да се налага индиректната брачна размяна на жени, при която патрилинейната група, която дава жена, не може да иска от вземащата.

5.5. Последен е типът на роднинската терминология от III ареал на Северна Тракия, Средна Северна и Североизточна България. Той може да се диференцира като бифуркативно-линейно-генерационен, заради съхраненото частично разграничение в + 1 п на бащиния и майчиния брат – Рм ≠ ДмРРм ∧ ДмРРж; Рж ≠ (ДжРРм = ДжРРж), а в 0 п – заради употребата на термина *братовчеди*, с който се обозначават помежду си сиблингите, кроскузените и ортокузените (X = II = Д), или заради термина *племенници*, с който се подчертава принадлежността на всички странични роднини от 0 п към възходящите поколения. Само на отделни места са запазени термините *лелини* (ДДжР²), *чичови* (ДДмРРм) и *уйчови деца* (ДДмРРж), с чиято помощ при нужда могат да се

⁸ На отделни места в този ареал се налага терминът *тета* вместо *леля* [Холиолчев, Х. Младенов, М., Радева, Л. 2012, с. 647]. А в Крумовградско спорадично е съхранена и употребата на термина *уйко*, когато с негова помощ се обозначава не само братът на майката, но и братът на бащата [Холиолчев, Х. Младенов, М., Радева, Л. 2012, с. 666]. На отделни места е съхранена и употребата на термина *стрико* за обозначението на ДмРРм, СмДжРРм, СмДжРРж, ДмРСм и СмДжРСм [Холиолчев, Х. Младенов, М., Радева, Л. 2012, с. 627–628]. Може да се допусне, че вероятно в този ареал са налице и други брачни модели до приемането на християнството, при които обаче отново са най-важни патрилинейните групи и родове [Fox, R. 1979, p. 184–221]. Между другото, изучаването на брачните системи (модели) е друга важна тема в етнологията, която се нуждае от самостоятелно изследване.

конкретизират родствените отношения в 0 п, т.е. в поколението на Его. Основен структурообразуващ признак при този тип роднинска терминология е нуклеарното семейство, което обуславя и обедняването на роднинската терминология.

5.6. В заключение, ако трябва да се обобщи историческата типология на българската традиционна роднинска терминология, може да се предложи следният еволюционен модел: бифуркативен → бифуркативно-линеен → бифуркативно-линейно-генерационен тип, като между бифуркативно-линейния и бифуркативно-линейно-генерационния се наблюдава и един преходен тип. Както беше проследено, тяхното наличие се долавя в актуалната роднинска терминология от XIX и първата половина на XX в. Нейното съдържание показва, че тя непрекъснато се развива, въпреки че запазва някои черти и от по-стари родствени системи. Причината е в патрилинейния характер на кръвното родство, който определя и наличието на останалите структурообразуващи елементи като родов произход, форми на семейното домакинство и разграничение на кръвните роднини по бащина и майчина линия. Патрилинейният характер на кръвното родство обуславя и задължителната употреба на термините *баща*, *стрико* или *чичо* и *вуйчо*, с чиято помощ се разграничават всички роднини мъже от + 1 п, от които зависи перманентното образуване и на отделните патрилинейни групи от най-различен порядък в родствената система. Може да се подчертае, че наличието на споменатите термини не е архаична отживелица в употребата на българската роднинска терминология, а съществена функционална черта на патрилинейната родствена система, която я отличава и от типичната линейна терминологична система.

Предложената историческа типология може да се приеме като опит, който показва, че по този начин е възможно да се избегнат етническите наименования, с чиято помощ също се обозначават отделните типове на българската роднинска терминология. Както беше проследено, дори да е твърде дискуссионна, предложената историческа типология по-адекватно отразява динамиката в развитието на роднинската терминология, отколкото етническите наименования, с които тя също се обозначава.

Класификация на типовете роднинска терминология, направена на основата на разграничението/сливането на бащината и майчината права и странична линия на родство в първото възходящо (+ 1 п) и в нулевото поколение (0 п)⁹

Историческа типология	Л. Х. Морган	R. H. Lowie	J. Murdock	М. В. Крюков	Ив. Георгиева, Д. Московска, Л. Радева	Ив. Георгиева	В. А. Попов	А. В. Шабашов	А. Обрешкова
II	Малайска	Генерационна	Хавайска	Хавайска, малайска			Генерационна		
III	–	Колатерално-раздвоена Бифуркативно-коллатерална	Суданска	Арабска	Симетрична		Бифуркативно-линейна	Бифуркативно-коллатерална	Суданска
I	Тураноханованска	Колатерално-сливаща се Бифуркативно-сливаща се	Ирокезка (кроу и омаха)	Ирокезка, Австралийска		Тураноханованска от типа омаха	Бифуркативна		
IV	Арийска (описателна)	Линейна	Ескимоска	Английска	Преходно-асиметрична	Асиметрична	Линейна	Линейна (в незавършен преход)	

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Публикации

Бобчев, С. 1903 – Стефан С. Бобчев. Старобългарските правни паметници. Ч. I. София, 1903. [Stefan S. Bobchev. Starobalgarskite pravni pametnitsi. Ch. I. Sofia, 1903.]

Георгиева, И. 1972 – Иваницка Георгиева. Отношения на родство, отразени в българската роднинска терминология. – В: Първи конгрес на БИД. Т. II. София, 249–252. [Ivanichka Georgieva. Otnosheniya na rodstvo, otrazeni v balgarskata rodniska terminologia. – V: Parvi kongres na BID. T. II. Sofia, 249–252.]

⁹ Предложената историческа типология на роднинската терминология е резултат от дългогодишни дискусии в етнологичните изследвания. За съжаление, тук е трудно те да бъдат представени, затова е избран този вариант на графично изображение, който има отношение и към историческата типология на българската роднинска терминология [Левин, Ю. И. 1970, с. 18–30; Георгиева, И. 1972, с. 250; Георгиева, И., Московска, Д., Радева, Л. 1972, с. 165; Попов, В. А. 1977, с. 43–54; Шабашов, А. В. 1997, с. 353–367; Обрешкова, А. 2016, с. 9].

Георгиева, И. 1981 – Иваничка Георгиева. Родствени връзки и роднински названия. – В: Българска народна култура. София, 1981, 228–234. [Ivanichka Georgieva. Rodsveni vrazki i rodninski nazvania. – V: Balgarska narodna cultura. Sofia, 1981, 228–234.]

Георгиева, И., Московва, Д. 1976 – Иваничка Георгиева, Детелина Московва. Системата на родство в Средните Родопи. – В: Родопски сборник. Т. IV. София, 1976, 79–113. [Ivanichka Georgieva, Detelina Moskova. Sistemata na rodstvo v Srednite Rodopi. – V: Rodopski sbornik. T. IV. Sofia, 79–113.]

Георгиева, И., Московва, Д., Радева, Л. 1972 – Иваничка Георгиева, Детелина Московва, Лилия Радева. Терминологична система на кръвно родство. – В: ИЕИМ, кн. XIV, 1972, 159–174. [Ivanichka Georgieva, Detelina Moskova, Liliya Radeva. Terminologichna sistema na krvno rodstvo. – V: IEIM, kn. XIV, 1972, 159–174.]

Георгиева, С. 2002 – Сашка Георгиева. Междуполовите отношения в брачното и бракоразводното право, действало в средновековна България. – Историческо бъдеще, 2002, № 1–2, 208–229. [Sashka Georgieva. Mezhdupolovite otnoshenia v brachnoto i brakorazvodnoto pravo, deystvalo v srednovekovna Bgaria. – Istoricheskio badeshte, 2002, N 1–2, 208–229.]

Крейпо, Р. Х. 2000 – Ричли Х. Крейпо. Културна антропология. София. [Richli R. Kreupo. Culturna antropologia. Sofia.]

Левин, Ю. И. 1970 – Юрий И. Левин. Об описании системы терминов родства. – Советская этнография, 1970, № 4, 18–30. [Yuriy I. Levin. Ob opisanii sistemy terminov rodstva. – Sovetskaya etnografiya, 1970, N 4, 18–30.]

Маринов, Д. 1984 – Димитър Маринов. Избрани произведения. Т. II. София. [Dimitar Marinov. Izbrani proizvedenia. T. II. Sofia.]

Обрешкова, А. 2016 – Аксиния Обрешкова. Съпоставителен анализ на роднинските връзки и названия и тяхната употреба във фразеологичните единици в българския и испанския език. Автореферат на дисертация. София, 2016. [Aksinia Obreshkova. Sapostavitelen analiz na rodninskite vrazki i nazvania i tyahnata upotreba vav frazeologichnite edinitisi v balgarskia i ispanskia ezik. Avtoreferat na disertatsia. Sofia, 2016.]

Ольдерогге, Д. А. 1960 – Дмитрий А. Ольдерогге. Основные черты развития систем родства. Доклад советской делегации на VI Международном конгрессе антропологов и этнографов. Отделен отпечатък. Москва, 1960. [Dmitriy A. Olderogge. Osnovnie cherti razvitiya system rodstva. Doklad sovetskoy delegatsii na VI Mejdunarodnom kongresse antropologov i etnografov. Otdelen otpechatak. Moskva, 1960.]

Петрова, Г. 1992 – Гълъбина Петрова. Престъпленията в средновековна България. София. [Galabina Petrova. Prestapleniyata v srednovekovna Bgaria. Sofia.]

Попов, В. А. 1977 – Владимир А. Попов. К исторической типологии систем терминов родства: типы кроу и омаха. – Советская этнография, 1977, № 2, 43–54. [Vladimir A. Popov. K istoricheskoy tipologii system terminov rodstva: tipa crou i omacha. – Sovetskaya etnografiya, 1977, N 2, 43–54.]

Холиолчев, Х., Младенов, М., Радева, Л. 2012 – Христо Холиолчев, Максим Младенов, Лилия Радева. Българска семейно-родова лексика. Енциклопедичен речник. София. [Hristo Holiolchev, Maksim Mladenov, Lilia Radeva. Balgarska semejno-rodova leksika. Entsiklopedichen rechnik. Sofia.]

Шабашов, А. В. 1997 – Александър (Андрей – б.м.) В. Шабашов. Някои теоретични резултати от изследването на системата на родство у българите в Украйна. – В: Българите в Северното Причерноморие. Т. VI. В. Търново, 1997, 353–367. [Aleksandar (Andrej) V. Shabashov. Nyakoi teoretichni rezultati ot izsledvaneto na sistemata na rodstvo u balgarite v Украйна. – V: Balgarite v Severното Prichernomorie. T. VI. V.Turnovo, 1997, 353–367.]

Фок, R. 1979 – Robin Fox. Sistemas de parentesco y matrimonio. Madrid.